

Philip Van Isacker (1884-1951)

Een leven “tussen staat en volk”

HERWIG DE LANNOYE

Het engagement van de katholieke politicus Philip Van Isacker was fundamenteel verstrengeld met de Vlaamse emancipatiestrijd. Voor radicale Vlaamsgezinden die het federalisme predikten, stond hij echter symbool voor de toegevingsgeduld van politici die in ruil voor ‘postjes’ en eigen profijt de Vlaamse zaak verkwanselden. Voor collega’s uit de eigen partij was hij een politicus die zijn verantwoordelijkheid nam en niet terugschrok voor onpopulaire maatregelen, vooral dan op sociaal-economisch gebied.¹

In deze beknopte bijdrage wordt zijn loopbaan geschetst in het licht van die dubbele perceptie.²

Politiek-biografische steekkaart

Philip Van Isacker werd geboren op 18 december 1884 als tweede zoon van een apotheker uit Torhout.³ Na de Grieks-Latijnse humaniora aan het Sint-Jozef-college in Turnhout, koos hij voor de opleiding geschiedenis aan de Katholieke

1. Ter vergelijking: *Uit de dagboeken van Ernest Claes*, Leuven, 1981, p. 71, tegenover G. EYSKENS, *De memoires*, Tielt, 1993, p. 42.

2. Zie over Philip Van Isacker o.m.: H. DE LANNOY, *Philip Van Isacker (1884-1951) en Mechelen*, in: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, dl. 104, Mechelen, 2001, pp. 231-263 met foto’s en spotprenten: ik ga er dieper in op zijn betrokkenheid bij het Mechelse politieke, sociale en culturele leven, en op zijn invloed op de plaatselijke Vlaamse beweging; zie ook H. DE LANNOY, *Philip van Isacker*, in: *Nationaal Biografisch Woordenboek*, dl. 13, Brussel, 1990, kol. 427-434; Ph. VAN ISACKER, *Tussen Staat en volk. Nagelaten memoires*, Antwerpen, 1953 is een waardevolle en vlotte autobiografie, geschreven in 1942-1944 en na zijn overlijden uitgegeven door de familie. Het boek geeft een rijk geïllustreerd beeld vanaf zijn jeugd tot het einde van zijn ministerschap, soms anekdotisch en steeds ter verantwoording van zijn daden. Zoon Frans Van Isacker schreef een apologetische roman: F. VAN ISACKER, *Averchts verloop. Kroniek van een meedogenloze eeuw*, Antwerpen, 1988, grotendeels een navertelling van de gedenkschriften, waarbij Philip Van Isacker op het toneel gevoerd wordt onder de naam Rodolf Huyghebaert, de in de familiekring roemrijke oom van Philip; het dossier Philip Van Isacker in het AMVC-Letterenhuis, V1706 bestaat voor het grootste deel uit de ruim 111 brieven aan Jozef Goossenaerts uit 1911-1935.

3. H. SPRANGERS, *Philip Van Isacker*, in: *Honderd vooroudertafels van bekende Vlamingen*, Leuven, 1993, pp. 186-187.

Universiteit Leuven. Daarna kon hij aan de slag in het Belgisch Historisch Instituut in Rome. In 1910 werd hij interim studiemeester in het atheneum van Ath, later in het atheneum van Gent; in 1912 werd hij leraar geschiedenis aan het Koninklijk Atheneum van Mechelen. Dat jaar ook huwde hij met Charlotte Prové, die in een Franssprekend milieu was opgevoed.

Aan de universiteit had Van Isacker zich geëngageerd in de Vlaamse studiekringen Met Tijd en Vlijt, De Sprekersbond en Taal en Kennis. Begin 1911 startte hij, samen met jonge leraars en onderwijzers als Adiel Debeuckelaere, Staf De Clercq en Jozef Goossenaerts en met de steun van het weekblad *De Taalgrens*, een campagne op van meetings in de dorpen langs de taalgrens; hij werd ook ondervoorzitter van het actiecomité Taalgrens Wakker, opgericht na het Davidsfonds-congres van 1912.

Bij de Duitse inval in 1914 deed Van Isacker dienst bij de Mechelse burgerwacht, maar hij hernam weldra zijn functie als leraar. Begin 1915 werd hij ondervoorzitter van een Comité voor Volksvoordrachten dat de Vlaamse culturele actie over de ideologische grenzen heen voerde. In 1915 werd hij schatbewaarder van de Katholieke Werkmanskring. Van Isacker kantte zich tegen het activisme, ook na het bezoek (in september 1918) van Adiel Debeuckelaere, de leider van de Frontbeweging en (begin november 1918) van de ‘Sublieme Deserteurs’ Vital Haesaert en Carlos Van Sante. Van Isacker hield vast aan zijn ‘passieve’ houding en was niet van plan “*nutteloos onze krachten te gaan verspillen door de verdediging van het hopeloos geval der activisten*”⁴. Hij had de open protestbrief van 8 januari 1916 ondertekend, gericht tegen de vernederlandsing van de Gentse rijksuniversiteit door de bezetter; hij weigerde er ook een leerstoel, net zoals hij een benoeming aan het prestigieuze atheneum van Elsene afwees (hij werd daardoor overgeplaatst naar het atheneum van Leuven). Van Isacker was ook medeoprichter van een anti-activistische studiekring.

Na de oorlog zette Van Isacker zijn flamingantische activiteiten voort, ondermeer door de bisschoppelijke onderrichtingen over de vervlaamsing van het hoger onderwijs van antwoord te dienen.⁵ Hij was eveneens medestichter van de Katholieke Vlaamse Hogeschool voor Vrouwen.

Bij de parlamentsverkiezingen van 16 november 1919 was hij, na het onverwachte afhaken van Alfons Verbist, de kandidaat van het Mechels Werkersverbond voor de Kamer. Na zijn verkiezing nam hij ontslag als staatsambtenaar; hij werd ook – in de door de oorlogsomstandigheden verkorte termijn – doctor in de rechten en zette een advocatenpraktijk op. In Mechelen werd Van Isacker redacteur en be-

4. Ph. VAN ISACKER, *Tussen Staat en volk [...]*, p. 51.

5. Ph. VAN ISACKER, *De vervlaamsching van ons Hooger Onderwijs en de wetenschap*, Mechelen, 1919.

heerder van de periodiek *Het Volksbelang*, dat als ACW-spreekbuis de Vlaamse ideeën op ruime schaal verspreidde. Ook bepleitte hij in de Mechelse gemeenteraad, waarin hij vanaf 1921 zetelde, geregeld de vernederlandsing van het openbaar bestuur of de subsidiëring van (doorgaans katholieke) Vlaamsgezinde kringen.

Vanaf 1919 werd Van Isacker ook betrokken bij de vervlaamsing en de democratisering van de katholieke partij. Hij wist daarenboven vanuit de verschillende secretarisfuncties die hij bekleedde binnen de parlementaire groep, een sleutelpositie in het katholieke partijapparaat te veroveren. Hij bleef daarbij Vlaamsgezinde initiatieven steunen, ondermeer als secretaris van een Commissie ter Vervlaamsing der Hogeschool van Gent. In november 1926 stelde de Katholieke Vlaamse Kamer-groep, met Van Isacker als secretaris, een algemeen Vlaams programma op voor onmiddellijke realisatie: de vernederlandsing van de Gentse universiteit, van de burgerlijke en handelsrechtspleging en van het leger, naast amnestie voor activisten.

Van Isacker diende mee wetsvoorstellen in voor amnestie (in 1924 en 1926)⁶ en voor de vernederlandsing van het gerecht in Vlaanderen (in 1928)⁷; bij de discussie over de taalwet voor het leger steunde hij de eis voor een Vlaamse officiers-school en drong aan op het inschrijven van sancties in de taalwetten. Hij ijverde ook succesvol vanuit de Katholieke Vlaamse Kamergroep voor unanieme steun van de katholieke Kamer- en senaatsfracties aan de volledige vernederlandsing van de Gentse universiteit. Hij verzette zich tevens, vanuit het ACW, uitdrukkelijk tegen een reeks ontwerpen over de vernederlandsing van het taalgebruik in het lager en middelbaar onderwijs, omdat daarin voorzien werd in de oprichting van Franstalige minderheidsafdelingen in de Vlaamse scholen. Zijn halsstarrigheid tijdens de parlementaire debatten leverde hem toen het imago op van een harde onderhandelaar.

Van Isacker krom gestaag op de politieke ladder. Zo vertegenwoordigde hij het ACW (waarvan hij in 1927 nationaal politiek secretaris was geworden) in het comité dat de geschillen binnen de parlementaire meerderheid van het kabinet-Poullet-Vandervelde onder controle diende te houden. Op 5 juni 1931 werd Van Isacker, die namens de Katholieke Vlaamse Kamergroep de vorming van de regering-

6. In 1924 voor de herziening van de administratieve sancties tegen activistische personeelsleden bij de overheid' en in 1926 voor de herziening van de sancties tegen de 'politieke' veroordeelden, die gehandeld hadden uit 'blind idealisme', met inbegrip van hen die voor hulp aan de vijand of verklipping tot niet meer dan drie jaar hechtenis waren veroordeeld.

7. Daarin werd voorzien dat op verzoek van één van de partijen een andere taal kon worden gehanteerd dan deze van de aanlegger. Het congres van de Katholieke Vlaamse Landsbond achtte de wetgevende initiatieven die in de steigers stonden echter onvoldoende, onder meer omdat ze nog steeds de mogelijkheid openlieten voor een Franstalige procedure bij de rechtbanken in Vlaanderen. Het debat resulteerde uiteindelijk in de ingrijpende wet van 15 juni 1935 op het taalgebruik in rechtszaken.

Renkin had onderhandeld, voor de eerste keer minister, op het departement Vervoer. Maar de regering viel al vlug over de liberale eis van Franstalig lager en middelbaar onderwijs in Vlaanderen. De volgende regering-Renkin was er een zonder Van Isacker, die zijn advocatenpraktijk in Mechelen hervatte. Hij werd echter daarna nog verschillende malen minister, steeds op sociaal-economische departementen.⁸ Het departement Economische Zaken, dat pas sinds juni 1934 bestond, werd met Van Isacker als titularis verder uitgebouwd met een taalevenwicht tussen Nederlands- en Franstalige ambtenaren. Het belang van het departement werd onderstreept doordat de regeringsverklaring in 1935 in het parlement voorgelezen werd door premier Van Zeeland in het Frans en door Van Isacker in het Nederlands.

Bij de vorming van de regering-Theunis in 1935 kon Van Isacker voor het ACW een ommekeer in het economisch beleid bewerkstelligen door de wettelijke ordening van de bedrijfsorganisatie ('corporatisme') af te dwingen. In de nieuwe 'geleide economie' was voor de vakbeweging beleidsverantwoordelijkheid weggelegd, een middel tot integratie en machtsuitbreiding. Wegens het corporatisme stimuleerde Van Isacker ook de aansluiting van zelfstandige ondernemingen bij het Vlaams Economisch Verbond (VEV), dat ijverde voor de vernederlandsing en de bloei van de zakenwereld in Vlaanderen. De contacten die hij onderhield met het ACW, het ACV, het Landelijk Algemeen Christelijk Verbond van Werkgevers (LACVW), het VEV en in de Vlaamse beweging, tonen overigens aan dat tijdens de jaren 30 in de katholieke zuil de tegenstellingen tussen de verschillende sociaal-economische groepen niet scherp afgelijnd waren.

Als minister drukte Van Isacker ook een ingrijpende hervorming van de werklozensteun door en voerde hij de verplichte leurdersvergunning in om het cumuleren van werkloosheidssteun en leurhandel tegen te gaan en 'zwartwerk' te bestrijden.⁹

8. Namelijk: in 1932, in de regering-de Broqueville, op de departementen Nijverheid en Arbeid en (in 1934) Arbeid en Sociale Voorzorg; in de tweede katholiek-liberale regering-Theunis (1934) was Van Isacker minister van Economische Zaken, waaraan op 14 januari 1935 ad interim het departement Openbare Werken werd toegevoegd; op 25 maart 1935, in de eerste drieledige regering-Van Zeeland, kwam hij terug op het departement Economische Zaken, evenals in de gewijzigde regering van nationale unie-Van Zeeland (1936); op 23 november 1937 trad hij toe tot de regering van nationale unie onder leiding van de liberaal Paul-Emile Janson, die bij Van Isacker met succes had aangedrongen op Economische Zaken te blijven (Van Isacker liet echter meteen verstaan slechts kortstondig te aanvaarden). Van Isacker beschikte telkens over een reeks briljante kabinetmedewerkers, zoals Carlos Verwilghen, Robert Houben, Gaston Eyskens, Jan-Albert Goris en Jean-Charles Snoy et d'Oppuers.

9. De reglementering van de leurhandel bewijst echter geenszins dat Van Isacker één van "*de stimulerende krachten achter de wetgevende initiatieven die een vergaande economische uitsluiting van de joodse immigranten ambiëerden*" zou zijn: F. CAESTECKER, *Immigratie, periode tot 1940*, in: *Nieuwe*

De devaluatie van de Belgische frank in 1935 betekende een breuk met de tot dan toe gevoerde deflatiepolitiek. Dat zorgde weliswaar voor een onmiddellijke herleving van de economische expansie en een belangrijke inkrimping van de werkloosheid. Van Isacker diende echter met een strakke prijzenpolitiek en structurele ingrepen een besparingsbeleid door te drukken. De kritiek op de harde crisismaatregelen spitste zich dan ook steeds nadrukkelijker toe op de minister van Economische Zaken.

De electorale schade bij de parlementsverkiezingen van 24 mei 1936 was ook in het arrondissement Mechelen aanzienlijk. Het stemmenverlies werd door de hoofdbestuursleden van het arrondissementeel Werkersverbond toegeschreven aan de *“grote mistevredenheid tegenover Minister Van Isacker, die bijzonder voortkomt uit het gebrek aan moed en aan doorzicht vanwege lokale propagandisten en bestuursleden van onze vakverenigingen, die in 1933 bij de regeling van de werklozensteun hun mensen naar de mond praatten in plaats van duidelijk stelling te nemen”*.¹⁰ Na zes jaar ministerschap hield hij slechts een geringe populariteit over.

Op 2 februari 1938 aanvaardde Van Isacker, die de politiek wenste te verlaten, maar ook uit financiële motieven, het ondervoorzitterschap van de Kredietbank. Nog diezelfde dag diende hij zijn ontslag in, tegelijk als parlementslid en enkele dagen later ook als Mechels gemeenteraadslid.

Na de bevrijding werd Van Isacker door het gerecht verhoord in verband met de uitbetaling door de Kredietbank, tijdens het begin van de oorlog, van de wedden van hen die in Duitsland gingen werken. Dankzij de bemiddeling van prominenten als Gaston Eyskens werd hij na enkele dagen vrijgelaten.

Van Isacker had zich reeds voor de oorlog in diverse Vlaamse sociaal-economische organisaties geëngageerd en zette die betrokkenheid nu voort. Zo speelde hij nog een belangrijke rol in de beginnende Benelux-samenwerking, in het LACVW, in de Bond der Kroostrijke Gezinnen van België en in de Belgische Vereniging der

Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, dl. 2, Tielt, 1998, pp. 1520-1525 (citaat p. 1522): met deze uitspraak slaat historicus Frank Caestecker de bal mis; zie ook F. CAESTECKER, *Ongewenste gasten. Joodse vluchtelingen en migranten in de dertiger jaren*, Brussel, 1993, pp. 136-144, waarin de auteur de hele economische politiek van toen in een sfeer van een bewust antisemitisme kleurt. Caestecker wijst echter zelf op het gebrek aan bronnen (p. 253, voetnoot 732); hij baseert zich naast het memorandum slechts op één schrijven van de minister aan de socialistische voorman Emile Vandervelde (Institut Emile Vandervelde, Papieren E. Vandervelde, Briefwisseling, Van Isacker aan Vandervelde, 18 februari 1936).

10. KADOC-K.U.Leuven, Archivalia in verband met de katholieke arbeidersbeweging te Mechelen (1884-1942), nr. 16: “Arrondissementeel Werkersverbond, Hoofdbestuur, 30 augustus 1936, Verslag kiezing 1936”.

Banken. In 1949 werd hij ook gevraagd voor het Centrum-Harmel, dat voor een oplossing van de communautaire vraagstukken diende te zorgen.

Philip Van Isacker overleed op 11 maart 1951, zevenenzestig jaar oud.

Philip Van Isacker en het Vlaams-nationalisme

Philip Van Isacker voerde voor de Eerste Wereldoorlog taalacties, nam tijdens de jaren twintig diverse wetgevende initiatieven in het kader van de Vlaamse (en sociale) strijd en bleef ook als minister tijdens de jaren 30 Vlaamsgezinde accenten leggen.

Hij kantte zich echter tegen het Vlaams-nationalisme. Volgens zijn zoon Jan (in 1975) was Philip Van Isacker “*niet eens een flamingant. Wel een Vlaming. [...]. Het was eigenlijk een Belgicistische Vlaming*”.¹¹ Uiteraard geloofde hij in het Vlaams minimumprogramma van 1918, maar veel verder wou hij niet gaan. Al gaf hij “*de zware tekorten op parlementair gebied*” toe, toch geloofde hij in de trage maar zekere weg om door wetgevend werk de Vlaamse ontvoogding te bekomen, binnen het Belgische kader.¹² Net als de regeringen waarvan hij deel uitmaakte, was hij beducht voor het nationalisme. Hij bleef zich openlijk afkeren van de fronters en de Vlaams-nationalisten¹³, zoals hij reeds tijdens de Eerste Wereldoorlog had gedaan. Steeds bleef hij “*partijganger van een culturele zelfstandigheid voor Vlaanderen en van een decentralisatie op administratief en rechterlijk-administratief gebied. Een zelfstandigheid die verder zou gaan, is, naar het me voorkomt, strijdig met de belangen van het volk en van het land*”.¹⁴

Steeds had hij het ook moeilijk met de minachting waarmee de realisaties inzake de Vlaamse kwestie via democratische weg tussen 1920 en 1935 later beoordeeld werden. Zijn streefdoel van gelijke rechten voor Vlamingen en Walen werd volgens hem wél bereikt, want “*een reeks wettelijke hervormingen, in minder dan vijftien jaar door het Parlement aanvaard, – waarvan in hoofdzaak de Katholieke Vlaamse Kamergroep het initiatief nam – hebben die toestand van ongelijkheid op elk gebied tussen Vlamingen en Walen radicaal doen ophouden. Zo snel gebeurde de ommekeer, dat onvermijdelijk de feitelijke gesteldheid van het land niet onmiddellijk aan de wettelijke verplichtingen kon worden aangepast*”.¹⁵

11. L. COPS, Een avondje met Jan Van Isacker, in: *Het Belang van Limburg*, 13-14 december 1975, p. 8.

12. Ph. VAN ISACKER, *Tussen Staat en volk [...]*, p. 238.

13. Zo stelde hij ter gelegenheid van de parlementsverkiezingen van 1925 hun zwakke parlementaire prestaties aan de kaak in de (anonieme) brochure *Het parlementaire werk der Frontpartij. Woorden en daden*, s.l., s.d.

14. Ph. VAN ISACKER, *Tussen Staat en volk [...]*, p. 243.

15. Ph. VAN ISACKER, *Tussen Staat en volk [...]*, p. 240.

In welke mate gaf de taalwetgeving van eind de jaren twintig en de jaren dertig echter voldoening? Historicus Arie W. Willemsen oordeelt scherp over de christen-democratische ministers in de katholiek-liberale regeringen Jaspar (1927-1931) en Renkin (1931-1932): *“Hun positie in de achtereenvolgende kabinetten was in tweeërlei opzicht die van een minderheid. In de eerste plaats numeriek, maar in de tweede plaats ook kwalitatief. De christen-democratische ministers als een Heyman, Baels, Van Cauwelaert en Van Isacker behoorden niet tot de toonaangevende figuren, zoals de conservatieve katholieke premiers Jaspar en Renkin dat waren [...]”*¹⁶

Zij deden alleszins wel hun invloed gelden bij de uitbouw van een omvangrijke taalwetgeving, die snellere vorderingen maakte dan ooit tevoren. En oordeelde historicus en voormalig VNV-leider Hendrik Elias niet: *“In het ministerie-Renkin (5 juni 1931-18 okt. 1932) was het Vlaamse element goed vertegenwoordigd door vier eerlijke en oprechte vlaamsgezinden: Em. Van Dievoet, J. Van Caenegem, H. Heyman en Ph. Van Isacker”*?¹⁷

Vooraf met zijn visie over de toekomst van Vlaanderen in België had Van Isacker echter steeds meer de voeling met de eigen achterban verloren. Toen aan het begin van de jaren 1930 bij de geleidelijke realisatie van de taalwetgeving bleek dat de Vlaamse kwestie daarmee niet ‘definitief en volledig’ opgelost raakte, werd het Vlaamsvoelende christen-democratische kiezerspubliek radicaler. Andere katholieke politici speelden daarop in, zoals Mechels volksvertegenwoordiger Edgar Maes. Velen onder hen geloofden in de strategie om het probleem op te lossen door één enkele verregaande maatregel, nl. het omvormen van België tot een federale staat met ruime Vlaamse autonomie.

Met de hete adem van de Vlaams-nationale partijen in de nek, kreeg Van Isacker in volle campagne voor de parlementsverkiezingen van 26 mei 1929 ongezouten kritiek van Edward Clottens. Deze gewezen oorlogsvrijwilliger en arrondissementeel ACW-secretaris stelde *“dat er anders doelmatiger zal moeten worden gewerkt, willen onze volksvertegenwoordigers echte mandatarissen zijn van hun volk. Er schuilt een groot gevaar voor de katholieke partij als de Vlaamse kwestie niet eens helemaal en voorgoed haar oplossing krijgt”*.¹⁸ Het incident werd breed uitgesmeerd in de Vlaams-nationale, maar ook in de katholieke Vlaamsgezinde pers.

16. A.W. WILLEMSSEN, *Het Vlaams-Nationalisme. De geschiedenis van de jaren 1914-1940*, Utrecht, 1969, p. 275.

17. H.J. ELIAS, *25 jaar Vlaamse Beweging. Deel 3: De verovering van de grote taalwetten en het groeiend radikalisme in Vlaanderen. December 1928/mei 1936*, Antwerpen, 1969, p. 42.

18. *Ons Lier*, 17 februari 1929, p. 1.

Van Isacker, die op aandringen van het ACW in 1933 als minister de erkenning van de werklozenkas van het Verbond van Nationale Arbeiderssyndicaten (NAS) had ingetrokken, hield zich overigens buiten de discussie over de controversiële ‘katholieke concentratie’, de hergroepering van alle katholieken op politiek gebied in de Katholieke Vlaamse Volkspartij (KVV), dit is de Vlaamse vleugel van de hervormde katholieke partij, samen met Rex-Vlaanderen, het Vlaams Nationaal Verbond (VNV) en het Verdinaso. Van Isacker stelde daarover in zijn memoires: “*Het bestrijden van het extremisme, veel meer dan mijn hervorming van de werklozensteun, mijn prijzenpolitiek na de devaluatie en andere maatregelen, genomen als bevoegd minister, hebben me de breuk met een gedeelte van de [Katholieke] Vereniging gekost [...]*”.¹⁹ Hij vond het een “*bedenkelijke verdienste*” dat tussen de twee wereldoorlogen de ‘oude orde’ versleten was, en door een ‘nieuwe orde’ moest vervangen worden.²⁰ Toch distantieerde hij zich nooit openlijk, ook niet in zijn gedenkschriften, van de in zijn ogen te verre gaande toenadering van de Mechelse katholieke partijleiding (met Alfons Verbist en Van Isackers gewezen privé-secretaris Cyriel Neefs) tot de Vlaams-nationalisten en Rex. Paradoxaal is daarbij zijn ruime begrip voor Joris Van Severen en diens Verdinaso, dat hem nooit antipathiek was geweest, gezien het corporatistische ideeëngoed.²¹

Was Van Isacker in de eerste plaats als ACW-vertegenwoordiger naar de Kamer afgevaardigd? En daarna pas als flamingant? Door de actie van gezaghebbende intellectuelen zoals hij, werd de christelijke arbeidersbeweging alleszins de voornaamste motor van de Vlaamse bewustwording. De verstrengeling tussen de Vlaamse emancipatiestrijd en de opkomende democratische stroming maakte de aansluiting van Van Isacker bij de arbeidersstand vanzelfsprekend, zoals dat evenzeer voor zijn vriend Verbist het geval was. Dit impliceerde tegelijk dat de Vlaamsgezinde christen-democratische politici ook oog dienden te hebben voor andere dan taalbelangen. Bovendien moest Van Isacker als minister zorg dragen voor een goede verstandhouding met de werkgevers, overigens met succes. Zoals bij de goedkeuring – tegen de zin van de KVV in – van een ‘afgezwakte’ amnestiewet in 1937, was Philip Van Isacker vooral de anti-demagogische en loyale beleidsverdediger die de regering toen nodig had.

19. Ph. VAN ISACKER, *Tussen Staat en volk [...]*, p. 237.

20. Ph. VAN ISACKER, *Tussen Staat en volk [...]*, p. 238.

21. Ph. VAN ISACKER, *Tussen Staat en volk [...]*, p. 76.